

СТРАТЕГІЯ, ЗМІСТ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩОЮ ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ

УДК 378

І. Г. Герасимова, к. пед. н

ДО ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВНЗ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ» У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ

Введення у навчальні плани студентів технічного ВНЗ дисципліни «Основи психології і педагогіки» є яскравим свідченням реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), одним з принципів якої є гуманізація [1]. У основі цього процесу знаходиться ідея гуманізму, яка розглядається сучасними науковцями як одна з фундаментальних характеристик суспільного буття та свідомості, певний напрям мислення та діяльності, що орієнтується на благо всіх людей як найвищу цінність та найвищий сенс життя [2].

Значний внесок у розроблення проблеми гуманізації освіти зроблений провідними фахівцями Академії педагогічних наук України, педагогами, фахівцями різних наук. Серед них проблемам гуманізації системи освіти взагалі, вищої школи зокрема присвячені праці Г. Балла, Е. Барбіної, І. Беха, Л. Богомоллова, С. Гончаренко, І. Зязюна, А. Капської, Б. Коссова, І. Кузнецової, Ю. Мальованого, О. Мороза, Н. Ничкало, В. Семиченко. тощо.

Важливість гуманізації технічної освіти надає її специфіка, яка полягає у формуванні технократичного типу мислення, вузькій спеціалізації, виключенні з поля зору фахівця людини, орієнтація, у більшості, на взаємодію типу людина-техніка тощо. Разом із тим, не применшуючи необхідність технічної підготовки зазначимо, що одним з головних ресурсів сучасного виробництва, будь якої організації є людина. Тому без усвідомлення соціальної цінності кожної людини, індивідуальних особливостей неможливо розкрити її здібності, дати можливість реалізувати творчий потенціал.

Таке розуміння значення людини зумовлює потребу формування цілісного бачення світу, духовності особистості фахівця, відбивається на підходах до розв'язання ним виробничих проблем. А його ігнорування зводить імовірність успішності професійної діяльності сучасного фахівця до мінімуму.

Крім суто професійної підготовки, гуманізація педагогічного процесу має сприяти підготовці майбутніх фахівців до життєдіяльності взагалі. Складовою її є і створення сприятливого психологічного клімату між колегами по роботі, членами родини, друзями. А основою стає усвідомлення унікальної неповторності кожної людини, її психологічних особливостей. Важливістю набуває також і розуміння складності реалізації завдання впливу на поведінку людини, що потребує від кожного фахівця педагогічної підготовки.

У цьому розумінні навчальна дисципліна «Основи психології і педагогіки» у технічному вузі має великий потенціал. Проте певною проблемою її реалізації стає створення мотивації до психолого-педагогічної підготовки студентів технічного ВНЗ.

Добре відомо, що основу професійної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей становлять дисципліни технічного спрямування. Саме на їх опанування, у першу чергу, налаштовані студенти. Щодо дисципліни «Основи психології і педагогіки», то поява її у навчальному плані

викликає у студентів технічного ВНЗ, м'яко кажучи, подив. Дисципліни такого роду асоціюються у більшості студентів з професійною підготовкою тих, кому належить працювати з дітьми чи займатися педагогічною діяльністю у вищій школі. До того ж існує стійке уявлення про те, що у технічному вузі предмети гуманітарного циклу є другорядними, а це також зумовлює певне відношення до них майбутніх фахівців. Тому і виникає проблема створення мотивації до вивчення дисципліни «Основи психології і педагогіки» у студентів технічного ВНЗ.

Без її розв'язання неможливо сподіватися на будь-яку ефективну взаємодію викладача і студентів. Проте розв'язання проблеми мотивації не може обмежуватися лише формуванням пізнавального інтересу. Щодо нього, то студенти досить швидко розуміють практичну значущість психолого-педагогічної підготовки, бо вона дозволяє активно використовувати набуті знання на практиці. Проблема створення мотивації має вирішуватися базуючись на формуванні гуманістичної спрямованості фахівця.

Під гуманістичною спрямованістю ми розуміємо діалектичну єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, що ґрунтується на ставленні до людини як до найвищої цінності, адекватних діях та прагненні до надбання відповідних знань. Гуманістична спрямованість виявляється у ставленні особистості до суспільства та самого себе, визначає і стимулює всі види і форми взаємин, зміст діяльності майбутнього фахівця.

Без гуманістичної спрямованості психолого-педагогічна підготовка може перетворитися на засіб маніпулювання іншими людьми. Не секрет, що психолого-педагогічна обізнаність нашого сучасника є досить обмеженою. Вже на перших заняттях студенти усвідомлюють потенційні можливості, які надає їм психологія і педагогіка, але без сформованої гуманістичної спрямованості виникає загроза використання набутих знань лише на власну користь.

Спрямованість особистості формується у процесі життєдіяльності. Важливим фактором її формування є соціально-економічні умови життя, цінності, що переважають у той чи інший період розвитку суспільства. З цієї точки зору гуманістична спрямованість фахівця є на сьогодні об'єктивною необхідністю, запорукою подальшого розвитку суспільства.

Гуманізація професійної діяльності фахівця технічного профілю, що проявляється у необхідності урахування людського фактора, уваги до людини – лише один бік гуманістичної спрямованості. Інший бік гуманізації виявляється в інтересі людини до самої себе через самопізнання та самоактуалізацію. Саме ці потреби пов'язані із намаганням людини збагачувати своє життя, розширяти життєвий досвід і збільшувати її задоволення від власного існування.

Характерними рисами людей, що досягли рівня потреби самоактуалізації, відповідно теорії А. Маслоу, є орієнтація на реальність, терпимість до недоліків інших, спонтанність (самодостатність, безпосередність у виявленні почуттів інших, ділову спрямованість, обмеженість приватних інтересів, незалежність, оптимізм, натхненність, відчуття себе частиною людства, наявність вузького кола друзів, демократичні принципи, розведення понять мети і засобів (мета не виправдовує засобів), почуття гумору, схильність до творчості, неконформізм (не схильність слідувати за думкою більшості) [3].

Якщо розглядати гуманістичну спрямованість через призму потреб, які класифікуються за принципом спрямованість на той чи інший об'єкт, то вони розподіляються на матеріальні, духовні і суспільні [4]. За наявності всіх, у основі гуманістичної спрямованості мають переважати суспільні. До них відносять потребу у досягненні певного статусу, суспільної оцінки, дружби, товариськості та любові, спілкуванні і т. ін.

У контексті гуманістичної спрямованості цікавою є думка В. Шадрікова, який визначає, що цільний клас психогенних потреб реалізується саме за рахунок професійної майстерності, задовольняється у діяльності і через діяльність. У процесі професіоналізації потреби особистості знаходять свій предмет діяльності, таким чином, відбувається формування структури професійних мотивів та їх усвідомлення. Результатом цього процесу стає встановлення особистісного сенсу діяльності (за О. Леонтьєвим) та окремих її аспектів. Саме усвідомлення особистісного сенсу діяльності знаходить відображення в характері виконання окремих дій та діяльності у цілому. Тому, як вважає

автор, якщо прийняття діяльності породжує намагання виконати її певним чином, то встановлення особистісного сенсу приводить до подальшого перетворення, що, в кінцевому результаті, виявляється у специфічній психологічній системі діяльності [5].

Вищевикладений науковий матеріал є важливим для розуміння того, що гуманістична спрямованість як складова професіоналізму сучасного фахівця зумовлюється потребами. Суттєвим для розуміння психологічного механізму формування гуманістичної спрямованості є те, що відповідні потреби знаходять свій предмет саме у діяльності, і, таким чином, відбувається формування відповідних мотивів та їх усвідомлення. Лише у такому випадку встановлюється особистісний сенс діяльності. Наявність гуманістичної спрямованості сприяє тому, що особистість намагається реалізувати гуманістичні принципи, вони стають основою діяльності, а встановлення особистісного сенсу призводить до певних установок, характерних особливостей, що виявляються у ній. Гуманістичну спрямованість зумовлюють моральні потреби, які є певним станом особистості, що визначають і відповідне ставлення до інших людей. Моральні потреби виявляються у прагненні надавати допомогу іншим, співпереживати, керувати та підкорятися, створювати відповідні умови праці, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі тощо. Тобто моральні потреби зумовлюють всю професійну діяльність фахівця, який працює у колективі, вони ґрунтуються на системі гуманістичних моральних цінностей.

Потреба діяти на засадах гуманізму передбачає спроможність людини надати перевагу суспільним інтересам перед особистими. Це в свою чергу потребує від фахівця здатності прогнозувати результати особистих дій. Проте прогнозувати наслідки власних дій для інших набагато важче, ніж передбачити їх для себе, бо це потребує від особистості здатності до співпереживання. Така здатність має в основі погляд на власну діяльність з точки зору іншого і, таким чином, дозволяє усвідомити її наслідки для іншої людини, колективу, суспільства і т.і. Тому відповідні потреби, як складові гуманістичної спрямованості у діяльності фахівця, реалізуються через соціальну відповідальність особистості, бо саме «почуття особистої відповідальності включає механізми всебічного та повторного аналізу наслідків того чи іншого вчинку, що робить кінцевий вибір більш ґрунтовним» [6].

Вважаємо за потрібне ще раз акцентувати увагу на тому, що мотивація щодо опанування психолого-педагогічними знаннями може носити суто раціональний характер, бо вони дозволять набутти фахівцю певний імідж, зробити кар'єру, досягти бажаної мети тощо. Саме тому і постає завдання створення мотивації вивчення дисципліни «Основи психології і педагогіки» у технічному ВНЗ у контексті формування гуманістичної спрямованості фахівця. З цією метою розглянемо психологічний механізм її формування.

Важливою для розуміння психологічного механізму формування гуманістичної спрямованості є думка Ю. Гіпенрейтор про значення емоцій у формуванні нових мотивів, які виникають не внаслідок засвоєння знань, умінь та засобів дій, а внаслідок переживання чи проживання [7].

Саме мотиви спонукають до навчальної діяльності майбутніх фахівців. Бо виконання однієї і тієї ж роботи можна оцінювати по-різному саме тому, що її мотиви будуть різними. Один фахівець буде намагатися створити ефективно діючий колектив однодумців, тому що для нього ціннісними є взаємовідносини з іншими людьми. Для іншого — важливим стають результати праці, такий фахівець цінить як у собі, так і у інших у першу чергу високий професіоналізм. Проте мотивом майбутньої професійної діяльності може виступати і висока оплата праці, що також зумовить ставлення до навчання.

Таким чином, спрямованість особистості визначає не стільки потреби, що реалізуються діяльністю, навчальною зокрема, скільки міркування, заради чого особистість діє. Показовим є визначення, що пропонує А. Сабуров: мотив — це міркування, за яким суб'єкт має діяти [8].

Усвідомлені мотиви виявляються в інтересах, переконаннях та прагненнях.

Якщо розглядати інтереси як усвідомлювані мотиви, то їх можливо визначити як емоційний вияв пізнавальних потреб особистості. Суб'єктивно інтереси розкриваються на пізнавальному емоційному фоні, в бажанні глибше пізнати об'єкт, зрозуміти його. Тому формування гуманістичної

спрямованості має ґрунтуватися, переважно, на смислоутворювальних мотивах професійної діяльності, що в основі мають позитивно-емоційне забарвлення. У такому випадку у людини виникає бажання глибше пізнати всі аспекти такої діяльності. Роль інтересів полягає у тому, що вони є спонукальними механізмами пізнання, що змушують особистість шукати шляхів, засобів задоволення того чи іншого [9]. Тому формуванню гуманістичної спрямованості має передувати інтерес до гуманістично орієнтованої професійної діяльності, що дає можливість реалізувати відповідну потребу, спрямовує на надбання відповідних знань, зумовлює певні дії та ставлення.

Складовою гуманістичної спрямованості є також переконання особистості, які мають базуватися на основі ідеалу гуманізму. Переконання являють собою систему знань, що пропущені через почуття. Якщо є переконання гуманістичного характеру, то людина не сумнівається, вважає безперечно істинними певні положення, судження, думки, керується ними у житті. Вони спонукають фахівця діяти в інтересах інших людей, суспільства, а також зумовлюють ставлення до себе. Гуманістичні переконання формуються в процесі активного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, вдумливого, відповідального відношення до набуття знань, особистих обов'язків.

Важливим компонентом структури спрямованості є також прагнення особистості, тобто мотиви поведінки, в яких виявлена потреба у чомусь, що може бути досягнуто вольовими зусиллями. Якщо розглядати прагнення, що характеризують гуманістично спрямовану особистість, то вони не можуть задовольнятися інакше, ніж через спеціально організовану діяльність. У такому випадку вони здатні підтримувати активність особистості протягом тривалого часу. Саме прагнення особистості діяти, керуючись ідеєю гуманізму, спонукають її свідомо розвивати необхідні для гуманістично спрямованості діяльності якості, уміння, навички, а також опановувати певні знання у процесі навчання.

Важливе місце у структурі спрямованості займає ідеал. Наявність гуманістичного ідеалу у системі цінностей фахівця означає дієву цілеспрямованість особистості у реалізації гуманістичної спрямованості у професійній діяльності. Ідеал стає зразком поведінки, містить у собі елементи довершеності. У певній мірі ідеал випереджає життя, діяльність, відображає тенденцію розвитку особистості. Визначення ідеалу спрямовує особистість заглядати у майбутнє, на основі узагальнення минулого та сучасного. Важливим є також положення про те, що здатність до передбачення залежить від рівня знань, настанови особистості, її поглядів, інтересів, смаку, загальної вихованості. Таким чином, визначається психологічний механізм формування гуманістичного ідеалу.

Розкриття психологічного механізму формування гуманістичної спрямованості особистості дозволяє організувати реалізацію завдання гуманізації у навчально-виховному процесі. Дисципліна «Основи психології і педагогіки» стає одним із дієвих шляхів його розв'язання у тому випадку, коли саме на цій основі відбувається створення мотивації щодо її опанування студентами технічного ВНЗ.

Розв'язанню поставленого завдання сприяє введення у лекційний курс питання розвитку ідеї гуманізму, яка стає особливо актуальною у 50—60 роках ХХ століття. Саме у цей час гуманізація суспільства розглядається одним із засобів збереження світу, засобом розв'язання проблем, що виникають внаслідок занадто раціональної діяльності людини. Ця тема продовжує розглядатися на семінарському занятті, коли студентам пропонується висловитись з приводу того, чи доцільне в сучасних соціально-економічних умовах гуманне ставлення до людини на виробництві. Для організації дискусії з цього приводу студентам пропонується ознайомитися з книгою В. Цветова «П'ятнадцятий камінь саду Реандзи» в якій є інформація про організацію виробництва у Японії, яка відома своїм дивовижним економічним зростанням саме через організацію управління виробництвом, складовою якого є особливе ставлення до людини. Для підготовки до цього заняття студенти також мають здійснити огляд сучасної ділової літератури, яка висвітлює особливості сучасної організації виробництва в Україні з метою заперечення чи підтвердження доцільності гуманного ставлення до людини.

Враховуючи «ефект Зейгарник», який полягає у тому, що людина краще запам'ятовує дію, яка залишається незавершеною, під час лекцій формується проблема, висвітлюються її певні аспекти,

а ось висвітлення можливості використання набутих знань у практичній діяльності переноситься на обговорення під час практичних занять. Саме під таким кутом зору розглядаються теми присвячені біопсихічним та психосоціальним властивостям людини. Розуміючи актуальність особисто-орієнтованого навчання застосовуються його активні методи. Серед них аналіз конкретної ситуації, яка може виникнути у практичній діяльності фахівця. Використання цього методу сприяє формуванню вміння використовувати набуті теоретичні знання, забезпечує розвиток абстрактного і творчого мислення. Проте постійно акцентується увага студентів на визнанні соціальної цінності кожної людини, розкриття через набуті знання її потенційних можливостей, урахування індивідуальних особливостей. З цією ж метою відбувається і знайомство студентів з основами процесів виховання і навчання. Розглядаються потенційні можливості організації цих процесів на підприємстві, необхідність створення відповідного соціально-культурного середовища, яке має відповідний виховний вплив на особистість, організацію всебічного розвитку співробітників. Такий підхід до педагогіки зумовлений тим, що саме у ХХ столітті відбувається визнання необхідності педагогічного керівництва розвитком дорослих, яке і мають здійснювати майбутні фахівці. Крім майбутньої професійної діяльності розглядаються актуальні для студентів питання щодо психолого-педагогічних аспектів майбутнього сімейного життя. Розглядаються сучасні психологічні концепції, авторами яких є конкретні люди, з їхніми долями, творчими перемогами, складностями тощо. Студенти мають стати на точку зору автора тієї чи іншої психологічної концепції і відповідно неї пояснити поведінку людини у певних ситуаціях, а також обґрунтувати можливість здійснення педагогічного впливу на неї. І кожного разу перед студентами постають не суто теоретичні проблеми психології і педагогіки, а практичні завдання, які можуть виникнути перед кожним у процесі життєдіяльності і вони стосуються конкретних, живих людей, ситуацій, необхідності прийняття рішень у різних обставинах.

Таким чином у контексті формування мотивації до вивчення дисципліни «Основи психології і педагогіки» може бути розв'язане завдання формування гуманістичної спрямованості особистості фахівця з вищою технічною освітою.

Висновки

Розкриття психологічного механізму формування гуманістичної спрямованості особистості дозволяє організувати реалізацію завдання гуманізації у навчально-виховному процесі. Дисципліна «Основи психології і педагогіки» стає одним із дієвих шляхів його розв'язання у тому випадку, коли саме на цій основі відбувається створення мотивації щодо її опанування студентами технічного ВНЗ. Але це потребує і відповідного навчально-методичного забезпечення дисципліни з урахуванням специфіки навчання майбутніх фахівців технічних спеціальностей. Необхідним є також і введення тем, які обґрунтовують і висвітлюють доцільність і особливості процесу гуманізації суспільного буття, його психолого-педагогічні шляхи і умови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). — К., 1994
2. Шиянов Е. Н. Гуманізація професійного становлення педагога // Педагогіка. — 1991. — № 9. — С. 80—84.
3. Квинн В. Прикладна психологія — СПб: Издательство «Питер», 2000. — 560 с.
4. Общая психология: Учеб. пособие для студентов пед институтов / Под ред. В. В. Богословского и др. — 3-е изд., пере раб. и доп. — М.: Просвещение, 1981. — 383 с.
5. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека. — М.: Издательская корпорация «Логос», 1996. — 320 с.
6. Симонов П. В. Сознание и сопереживание // Психологический журнал, 1996. — Т. 17. — № 3. — С. 3—8.
7. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию. Курс лекций. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. — 320 с.
8. Сабуров А. С. Психология: курс лекций. — К.: Лекс, 1996. — 208 с.
9. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 144—149.

Рекомендована кафедрою педагогіки, психології та соціології

Надійшла до редакції 22.05.03
Рекомендована до опублікування 8.10.03

Герасимова Ірина Геннадіївна — старший викладач кафедри педагогіки, психології та соціології

Вінницький національний технічний університет